

Gonçal Castelló: un mestre republicà a Mallorca

Miquel López Crespí

Recordava els anys cinquanta. En els replecs més llunyans de la meua memòria, el nom de Gonçal Castelló em retorna, des de la distància, lligat a les amagades converses de postguerra entre el meu pare, l'alferes republicà Paulino López Sánchez, i el meu oncle José. He escrit en diverses ocasions sobre l'arribada a Mallorca, presoner dels feixistes, del meu pare. I del "Batallón de Trabajadores 151" on romangué a la força uns anys.

Però qui és, per a la història, per a la literatura catalana contemporània, per a nosaltres mateixos, Gonçal Castelló, l'escriptor mort a Barcelona el primer de febrer d'enguany?

Just iniciada la guerra civil, el general republicà Martínez Monge nomena Gonçal Castelló cap provisional de la 22 Brigada fins que s'incorporà a l'Estat Major de la unitat el mític Francisco Galán (germà d'aquell heroi de la sublevació republicana de Jaca: Fermín Galán).

L'oncle José López pertanyia, igualment que Gonçal Castelló, a l'Estat Major; era el responsable de transmissions. Els oficials i soldats que s'encarregaven d'aquesta feina tan difícil eren els que havien de garantir (i garantiren durant els tres anys que durà la guerra!) que les ordres dels caps arribassin de seguida a primera línia del front o als indrets de rereguarda on hi havia les unitats de reserva (o d'intendència i infermeria).

Però no avancem esdeveniments. Gonçal Dionis Castelló i Gómez-Trevijano va néixer a Gandia (comarca de la Safor), el

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

nou d'octubre de l'any 1912. La seva família paterna era originària de l'Alqueria de la Comtessa, i la materna d'Alberite (La Rioja, Castella). El web de l'AELC dedicat a aquest escriptor valencià ens informa que "va cursar els estudis primaris a València, a un col·legi dels 'Hermanos Maristas', va fer el batxillerat a un Institut de Segon Ensenyament ubicat al casalot de Sant Pau, on havia ingressat l'any 1924, i obtingué pel pla d'estudis Callejo, el títol de batxiller elemental i després el de batxiller universitari (lletres)".

Ja de ben jove va participar activament en el moviment estudiantil contra la dictadura primoriverista. Coneix el mallorquí Sbert quan aquest és un jove estudiant i, de seguida, s'apropa a la FUE, que és l'organització d'estudiants que lluita més activament contra la dictadura del general Miguel Primo de Rivera. Posteriorment estudia Dret i Filosofia i Lletres en la Universitat

de València, fa uns cursos de francès i és destinat a l'institut de Cervera del Río Alhama (La Rioja) i, després, el curs 1934-35, al de Felanitx (Mallorca).

A Mallorca estableix contacte amb els sectors republicans i socialistes del moment. És amic íntim del professor de dibuix Joan Pla Balbastre i de la mestra Josefa García Martínez (companya de l'anterior). Recordem que ambdós són els pares de l'escriptor, periodista i pintor Joan Pla.

Gonçal Castelló intimà igualment amb el polític, pedagog i científic Andreu Crespí Salom, històric membre del comitè de l'organització socialista de Palma i de l'executiva de la Federació Socialista Balear. Andreu Crespí fou secretari d'aquesta Federació des de 1932 fins a desembre del 1933. Fou elegit regidor de l'Ajuntament de Palma el juny de 1932, i, posteriorment, va ser nomenat tinent de batle.

Quan es produí l'aixecament feixista, Andreu Crespí va ser detingut, igualment que Joan Pla Balbastre, i condemnat a trenta anys de presó. Finalment, va ser desterrat a Alzira (Ribera Alta) i inhabilitat per a l'ensenyament públic. En el fons és la mateixa sort, més o manco, que patí Joan Pla Balbastre. Aquest darrer, empresonat a Can Mir, ens ha deixat els dibuixos més impressionants i esfereïdors dels presoners d'esquerra mallorquins detinguts en aquest tèntric recinte i en altres llocs d'internament. Un document únic de la memòria gràfica del nostre poble.

"Amb el meu valencià se m'entenia a Felanitx i això em va fer adonar de l'existència d'una visió més ampla de la llengua."

Gonçal Castelló recordava en la seva darrera entrevista, publicada a la Revista del Centre de Lectura de Reus (número 4, tercer trimestre de 2002) els seus amics mallorquins quan deia: "Parlava valencià [en els anys trenta]. Havia llegit revistes catalanes. Però mai no me'l van ensenyar a escriure. En ser nomenat professor de francès de l'institut de Felanitx el 1934 em vaig trobar amb una situació molt especial. A Gandia parlava en valencià amb mon pare i amb la gent. Ma mare era castellana. Amb el meu valencià se m'entenia a Felanitx i això em va fer adonar de l'existència d'una visió més ampla de la llengua. Vaig tenir la gran sort de trobar-me a Felanitx un professor de química, Andreu Crespí. Era del Partit Socialista i em va fer de professor de catalanisme. Em va parlar per primera vegada de

l'Alguer. L'any que vaig estar a Felanitx mai no vaig parlar en castellà. A Felanitx, en aquell moment, no parlava en castellà ningú. Era una illa catalana. Sense adornar-me'n vaig començar a parlar salat".

En l'entrevista que li vaig fer per a la revista El Mirall de l'OCB (número 70 de l'any 1994), l'escriptor també recordava de forma emocionada els seus amics mallorquins. Em digué: "L'any 1934-35 vaig viure a Mallorca, a Felanitx, on vaig fer un bon grapat d'amics. Junts fundàrem el "Centre d'Esquerres". Molts d'ells varen ser afusellats per la brutalitat franquista. Recorde carinyosament el meu bon amic, fa pocs anys mort, Andreu Crespí, el qual fou el meu mestre en catalanisme. Jo, que vaig arribar parlant el meu valencià, a les poques setmanes ja salava, i Crespí em va fer adonar de la unitat del que en deia "la Catalunya gran", avui entès com Països Catalans".

Gonçal Castelló, que treballava a l'institut de Felanitx al costat de Joan Pla, havia deixat Mallorca

mesos abans de l'aixecament. Volia anar a Madrid on tenia molts bons companys de les Joventuts Comunistes. Aquestes circumstàncies segurament li salvaren la vida, ja que era prou coneguda la seva filiació esquerrana.

Fent el primer curs de la carrera de dret (1930-31), s'havia afiliat a les Joventuts Comunistes. Revolucionari per excel·lència, ja formava part del grup d'esquerrans valencians que, amb un camió, havien d'ajudar els militars sublevats contra la monarquia a Jaca fent costat a Fermín Galán i García Hernández. Problemes de darrer moment amb el transport impediren el viatge dels joves valencians.

El 18 de juliol l'agafa a Madrid i, amb els seus companys de partit, surt amb els primers camions cap al front de Somosierra, on té lloc el seu "baptisme de foc" en la lluita contra el feixisme.

Un any abans, per indicació del seu amic Josep Renau, visita Louis Aragon a París i col·labora directament en la fundació de la Unió d'Escriptors i Artistes Proletaris (UEAP); forma part dels escriptors

IMPRESA
Gráfima

OFFSET - IMPRESSIÓ DIGITAL

Pasaje Ca'n Curt, 22 • 07005 Palma de Mallorca
Tel. 971 24 27 58 • E-mail: imprentagrafima@telefonica.net

que editen la revista mensual "Nueva Cultura".

A indicació de José Antonio Uribe, diputat del PCE, Gonçal Castelló torna a València i actua de sotsdelegat de milícies en el Comitè Executiu Popular. Organitza la 22 brigada Mixta, de la qual és cap el mític Francisco Galán (de les gestes del qual tant em parlà l'oncle José durant anys i més anys).

Marxa al front de Terol (vegeu el llibre *La guerra en Valencia y en el frente de Teruel*, de Carles Llorens), on combat durant el que resta de l'any 1936 i tot el 1937.

Són els anys en els quals lluita al costat del meu oncle José López Sánchez, a la 22 Brigada Mixta, en el mateix Estat Major de la Brigada. Carles Llorens descriu a la menuda tots aquests mesos d'abans i de després de la conquesta de Terol. En les converses a sa Pobla, al costat de la foganya, en l'obscura postguerra dels anys cinquanta, sense saber jo encara quasi res de la guerra, record els noms de les poblacions on va lluitar o romandre la 22 Brigada Mixta. Ara mateix, prop de cinquanta anys després, encara em tornen a la memòria els noms de Mora de Rubielos, Sarrión, la Sierra de Javalambre, Ademús, Santa Cruz de Moya, Ares d'Alpont, Titaigues, Las Navas, Sierra de Toro, Manzanera, Arcos de las Salinas, Torrijas, Puebla de Valverde, Valbona... En la batalla de Terol, i per mèrits de guerra, Gonçal Castelló obtingué el grau de major (comandante) de l'exèrcit de la República.

Posteriorment a la caiguda de Terol en mans dels feixistes, Gonçal Castelló participa en un curs d'oficials d'Estat Major, i en finalitzar el nomenaren Cap d'Estat Major de la divisió 54 del Cos de

l'Exèrcit on va intervenir en la defensa final de València.

Acabat el conflicte bèl·lic, passa pel camp de presoners d'Albatera i després és reclus sis anys a la Model de València. Quan surt, el "Tribunal especial de delitos de la Masoneria y el Comunismo" el desterra a Madrid. Al cap de deu anys, obté permís per a exercir la professió d'advocat-procurador judicial. Treballa en el despatx de l'advocat Antoni Pedrol Rius.

El general Francisco Franco. (Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.)

A Madrid, amb un grup de gent dels Països Catalans, organitza la "Colla Tirant lo Blanc", que serveix per a reunir els residents catalans. Entre els membres fixos i els passavolants hi havia gent com Josep Melià, Francesc de P. Burguera, Julià Garcia Candau, Clemente, Ricard Blasco, Ramon Pi, Carandell, Fuster, els pintors Genovès i Zamorano, i molts d'altres. La "Colla Tirant lo Blanc", de la qual Gonçal Castelló va ser nomenat "Gran Manifasser", rebia visites d'intel·lectuals de tots els Països Catalans.

Col·labora, sempre en català, a diverses publicacions del País

Valencià i del Principat: Ciudad i Tossal, de Gandia; Primera Pàgina, d'Alacant; Tele-Estel, Mundo Diario i, durant sis anys, Canigó, del Principat. Primer signa amb el pseudònim "Diafebus" i després ja amb el seu propi. També havia estat col·laborador d'*El Temps*, de la ciutat de València, i d'*El Llamp* i l'*Avui*, de Barcelona.

Assabentada de la mort de Gonçal Castelló i recordant aquells anys de col·laboració a la revista Canigó, Isabel-Clara Simó, que havia estat la directora de la publicació, recordava l'escriptor de Gandia amb aquestes sentides paraules publicades al diari *Avui* (3-III-03): "Hi ha tres aspectes de Gonçal Castelló que ens el fan un home molt més il·lustre que molts dels qui reben afalacs continus, molt més il·lustre que els qui, apuntant-se al carro dels poderosos, ocupen tantes pàgines a la premsa, molt més il·lustre que els qui escriuen el que convé, que mai són incòmodes per a ningú i que són mirats des del confortable punt de vista que dóna la literatura d'evasió -per cert, la immensa majoria de la literatura que es publica aquí i arreu-; doncs aquests tres aspectes són: en primer lloc, el d'escriptor, sobretot el memorialista, i una de les obres del qual crec que roman insuperada: *Sumaríssim d'urgència*, i el de periodista, car va ser articulista des de la seva més tendra joventut, a més de fundador de *Gorg*; en segon lloc, el de lluitador, primer en càrrecs de responsabilitat durant la guerra incivil, sumant-hi també la seva incansable activitat política i la seva participació en qualsevol empresa que significués la llibertat i la independència (perdoneu per la redundància); i en tercer lloc, el d'advocat, un advocat que es va mullar sempre; a ser, com a procurador als tribunals, un

defensor de tots els detinguts. (...) Només per aquest motiu, ja mereix la gratitud de tots aquells que, com a lluitadors contra el franquisme, el van necessitar i el van trobar sempre".

"...l'obra de Gonçal Castelló és una de les més importants aportacions a la memòria col·lectiva de la nació catalana."

Com explicàvem una mica més amunt, el 1970 col·labora a la revista Gorg, de València, i quan aquesta desapareix per ordre del Ministeri d'Informació s'encarrega durant dos anys de la mateixa publicació, ara sota el nom d'*Els quaderns de Gorg*.

L'any 1973 publica un recull d'articles aplegats en volum amb el títol de *Viure a Madrid*. Aquest és el seu primer llibre i després el

segueixen un altre recull el 1977, sota el títol *Dia a dia* des dels Països Catalans, publicat per Edicions de La Magrana. El 1979 edita *Sumaríssim d'urgència*, que narra els horrors i les humiliacions de la repressió franquista al País Valencià. En un concurs de contes de la mateixa editorial guanya un premi amb *Sopar de roders*; en el "Conte del Diumenge", l'any 1981, apareix el seu titulat i tant que volava!; i el 1982 guanya el Premi "Jaume Roig" amb la novel·la *La clau del temps*.

Fora dels contes, que tenen un contingut social i humà molt notables, la seva obra abasta la història i evolució de la ciutat de València, dels anys 1930 al 1945, qüestió cabdal i important poc divulgada. L'objectiu de la novel·lística de Gonçal Castelló és intentar salvar de l'oblit fets cabdals de la història del País Valencià que intencionadament han estat silenciats. En resum, l'obra de Gonçal Castelló és una de les més importants aportacions a la memòria col·lectiva de la nació

catalana. Recordem que l'autor de la trilogia que formen *La clau del temps*, *Sumaríssim d'urgència* i *València dins la tempesta* va viure intensament, participant activament en tots els moviments revolucionaris del moment, la dècada de 1930-40, una de les més convulses i interessants tant de la nostra nació com de l'Estat Espanyol. Com s'ha escrit en la presentació de València dins la tempesta: "L'any 31 s'encetava amb la República Espanyola un procés revolucionari que arrossegà una generació, la qual va ser protagonista d'uns fets considerats com a fites cabdals en l'epopeia d'un poble que lluitava per la llibertat. La guerra del 36-39 va ser l'esclat final d'una successió d'esdeveniments que anaven congriant-se cap a un esdeveniment tràgic. El País Valencià no quedà al marge d'aquesta catàstrofe ni restà allunyat del remolí de les aigües de la subversió reaccionària. L'autor d'aquesta peripècia històrica, en fa una novel·la-crònica, una aportació a la memòria col·lectiva". ■

Casa Pomar Flores

**PAPERS PINTATS I PINTURES
ARTICLES PER A ARTISTES
VASES I MOTLLURES**

SANT MIQUEL, 77

07002 Palma

Telèfon 971 72 14 83

Fax 971 71 93 12

www.casapomarflores.com

P Av. Comte Sallent
1 hora gratis

